

ПРВО ПОГЛАВЉЕ

Ширење османске власти у југоисточној Европи

Османска експанзија отпочела је око 1300. године са северозапада Мале Азије и наставила се све до позног XVII века, тачније до 1672. године, када је освојена последња значајнија територија, Подоље (које је у то време било покрајина Пољске и Литваније а сада припада Украјини). Тако је једно мало полуномадско сточарско племе постало оснивач огромне бирократизоване империје која се простирала на три континента.

Највећи део југоисточне Европе освојен је у XIV и XV веку, с тим што су неки крајеви заузети тек касније (на пример Славонија, Банат, Кипар, Крит), док неки никад нису потпали под османску власт (на пример Крф, Словенија, делови Далмације и Хрватске). За народе у овом региону османска владавина представља веома значајну историјску чињеницу, која је њихов живот одредила и у непосредном и у дугорочном смислу. Историчари су о томе имали различита, а понекад и опречна мишљења, али су историју углавном писали са становишта *нације*, иако нација у позном средњем веку уопште није била главни критеријум разграничавања. Зато они то доба углавном представљају кроз низ јуначких подвига, као храбру борбу свог народа против надмоћног непријатеља, а о османским освајањима пишу или као о катастрофи за свој народ, па и за читаву европску цивилизацију, или пак хвале мир који је ова централистичка владавина донела. Међутим, други историчари скрећу нам пажњу на то да је читав тај процес ширења био далеко комплекснији, да је у њему немогуће јасно раздвојити етничке, верске и културне групе, да је током њега било и великих ратних похода и ситних чарки. А у пракси, на самом терену, нису постојале оне јасне границе које су модерни историчари тако лако повукли: османским властима је, наиме, добра мрежа сарадника била једнако важна колико и ратовање. Јунаштво и пожртвованост саставни су део ове приче исто колико и окрутност, патња и преваре.

У овом поглављу не желимо да дамо детаљан приказ османских освајања и/или отпора који су пружали поједини народи: наводимо ограничен број изворних историјских докумената, како би ученици могли да стекну макар оквирну представу о комплексности тог процеса, али и о животу људи тог времена и о различитим представама које су они имали о неким историјским догађајима.

Ia. Почеци османске државе у Анадолији

I-1. Орхан се жени ћерком текфура¹ од Јар Хисара

Део 13

У овом делу рећи ћу како су узели невесту, која беше ћер текфура од Јар Хисара, коме су је дали и шта је с њом после било.

Гази² Осман³ даде је свом сину гази-Орхану,⁴ њу којој име беше Улуфер Хатун. А Орхан је тад већ био срчан младић. [...] А кад освојише ова четири утврђења [Билецик, Јар Хисар, Инегол, Аја Николу], донеше правду и једнакост тој покрајини. И сви људи [из тих села] вратише се и настанише

¹ Теквур или текфур, властелин, владар мање области са хришћанском вером, чија ће земља с временом бити интегрисана у Османско царство.

² Гази(ја), ратник, јунак, борац за веру.

³ Осман I, оснивач османске државе, владао од око 1281. до 1324.

⁴ Орхан, османски владар 1324-1362.

где им је и место. Живот, чинило се, постаде бољи но што је то био под неверницима. Јер чувши како ови неверници сад добро живе, и људи из других покрајина почеше да пристижу. А гази-Осман хтеде венчање како би свом сину гази-Орхану довео Улуфер Хатун за жену. И тако и учини. Улуфер Хатун је госпа која држи текију [дервишки манастир] одмах поред бурсанске тврђаве, недалеко од врелâ с топлом водом. Она је изградила и мост преко Улуфериног потока. А по том мосту поток је и добио име. И газија Мурат-хан⁵ и Сулејман-паша⁶ њени су синови. Обојици је отац Орхан-гази. А кад је госпа умрла, сахранили су је заједно с гази-Орханом унутар зидина бурсанске тврђаве.

Aşikpaşa-zâde, стр. 102

Ашик-пашина хроника једна је од првих хроника османске династије, али она је настала у XV веку, дакле, више од сто година после догађаја који се у њој описују.

Зашто се Орхан-гази оженио текфуровом ћерком? Зашто је одлуку о тој женидби донео његов отац? Замисли себе у Орхановом положају. Шта су, по Ашик-паши, главне особине које једна османска госпа треба да има?

I-2. Освајање Караџа Хисара и прво читање хутбе у гази-Османово име

Део 14

У овом делу рећи ћу како је гази-Осман

увео молитву петком у своје име и како је то дочекано у граду.

Кад је заузео Караџа Хисар, [многе] куће у граду биле су пусте. А многи су пристизали из Гермџана и других крајева. Тражили су од гази-Османа да им дâ дом. И тако њима Осман-гази даде дом. И град ускоро поче да цвета. И стадоше оне многе цркве претварати у џамије. Па чак и тржницу изградише. И тај се народ [*kavim*, што може да значи и племе] договори међу собом да обавља молитве петком, па чак и кадију затражи. А беше ту један свети човек по имену Дурсун Факи. Он је овом племену служио као имам. И они се њему обратише. Тада он оде гази-Османовом тасту Еду Балију и рече му то. Али, и пре но што је успео да заврши, дође гази-Осман. Овај га упита то исто. Осман је разумео шта племе хоће. Гази-Осман рече: „Шта год да имате а да треба да се уради, урадите то.“ Дурсун Факи рече: „О хане, треба нам султанова дозвола.“⁷ Гази-Осман на то рече: „Ја сам овај град освојио сабљом. Шта је султан имао с тим да сад њега треба да питам за дозволу? Исти онај Бог који је њему дао султанат мени је дао моју снагу и мој ханат. А ако ми због овог барјака штогод замера, нека зна да сам ја носио свој барјак у борби против неверника. И ако ми каже да је он од лозе Селџука [*Âl-i Salçukvan*], ја ћу му рећи да сам ја син Гока Алпа. И ако каже да је у ове крајеве стигао пре нас, рећи ћу му да је мој дед Сулејман-шах овде стигао и пре њега.“ И тако придоби онај народ [племе]. Дурсуну Факију даде звање кадије и право да држи молитву. Прва хутба читана је на Караџа Хисару. Тамо прочиташе и молитве за Бајрам.

Aşikpaşa-zâde, стр. 102-103

⁵ Мурат I, османски владар (1362-1389).

⁶ Сулејман-паша, најстарији Орханов син, повео Османлије на прве походе по Балканском полуострву и освојио Галипоље 1354; умро 1357.

⁷ Дозвола селџучког султана од Коније (Икониона), који је формално био надређен ратницима из пограничних подручја какав је Осман.

У исламској политичкој традицији, читање хутбе, проповеди коју имај држи петком и о бајрамима, и то у владарево име, знак је суверености, независне државне власти. У овој хроници, писаној у XV веку, историјска реалност догађаја с почетка XIV века је искривљена: заправо су Монголи срушили Селџучки султанат још 1307. године, дакле, пре него што је Осман успео да се прогласи сувереним. Осим тога, после 1307. Осман, а касније и његов син Орхан, плаћали су данак монголском илханату у Персији све док се овај није распао крајем тридесетих година XIV века.

Како је Осман учврстио своју власт? Које нам информације дају ова два текста о етничком и верском саставу северозападне Анадолије уочи османског освајања?

16. Освајање Балканског полуострва

1-3. Како су сукоби међу хришћанским државама на Балкану олакшали продор Османлија

Преживео је само Аморат,⁸ који је био млад и необуздан и који се свом силом борио против Бугара. Тражио је од Грка да га пропусте, али су га зауставили многи бродови и чамци које је Кантакузин⁹ имао и одржавао како би обезбедио себи пролаз до Галипоља. Аморат, као што смо рекли, морао је да крене преко мора. А кад је Кантакузин увидео да не може да храни војнике на бродовима зато што није било довољно хлеба ни свињетине и што је царска ризница сваким даном бивала све празнија, што је дуката и сребрњака било све мање, поразмислио је о овоме и послао гласнике у Трново, бугарском цару Александру,¹⁰ и затражио од њега да му помогне да нахрани војску како би могао да сачува пролаз до Галипоља. Но чувши ово, Бугари стадоше да се ругају и да исмевају Грке, да их вређају и да им псују жене и мајке, и тако их одбише. Кад је то дознао, Кантакузин западе у тешку бригу и посла гласнике српским владарима Урошу, деспоту Угљешу и краљу Вукашину не би ли од њих добио помоћ за своју морнарицу. Но и ови, чувши то, стадоше да се ругају и да исмевају Грке, да их вређају и да им псују жене и

мајке, и тако их вратише назад не давши им ништа. Кад је то дознао, Кантакузин западе у тешку бригу, и више није знао шта да чини. Тад Кантакузин посла гласнике и бугарском цару и српским владарима и рече им: „Нисте нам хтели помоћи, али зажалићете због тога.“ А они се не обазреше на његове речи, него одвратише: „Кад Турци дођу до нас, ми ћемо се бранити.“ Тад Кантакузин склопи договор с Амуратом, заклеше се један другом и разменише писма, која се и дан-данас чувају, да Турци никад ни на који начин неће учинити ништа нажао Грцима у Романији.¹¹ Турци се заклеше да ће држати реч, а Кантакузин их на то пропусти до Галипоља.

Георгиева, Китанов, стр. 4-6

Анонимни писац ове бугарске хронике из XVI века има веома неодређене и непоуздане податке о историјским догађајима с половине XIV века. Заправо је Јован Кантакузин позвао Османлије, које је предводио Сулејман, Орханов син и Муратов старији брат, да му помогну у грађанском рату против Јована V Палеолога (1341–1391). У то време, Србе је предводио цар Стефан Душан (1331–1355), који је искористио грађански рат у Византији како би освојио неке византијске територије.

⁸ Бугарски облик Муратовог имена (Мурат I, 1362-1389).

⁹ Јован VI Кантакузин, византијски цар 1341-1354; био је принуђен да абдицира, потом се замонашио и постао један од највећих учењака позног Византијског царства.

¹⁰ Иван Александар, 1331-1371.

¹¹ Под Романијом треба подразумевати територију Византијског царства.

❓ Да ли непоузданост података које овај анонимни аутор бугарске хронике користи утичу на убедљивост његовог приказа? Или мислиш да он користи нетачне податке зато што има одређену намеру, зато што има „поруку“?

I-4. Ферман Мурата I којим се Евренос-бегу потврђује право да управља јужном Македонијом (1386)

Узвишеним царским потписом наређује се следеће:

Његовом достојанству, заштитнику и оснивачу провинције, поносу међу племенитим освајачима, заповеднику ратника за веру и истребљење неверних и незнабожаца, газии хаџи Евренос-бегу, нека га срећа увек прати, који је заједно с мојим братом и господарем газиијом Сулејманом прошао покрајину Румелију и освојио земље. За његове услуге додељујем му: град Ђумурђину, потом град Сер све до Битоља и Биглиште и Хрупиште, који ће одсад бити један санџак (с дохотком од десет пута стотину хиљада акчи),¹² а које је све он заслужио својом сабљом.

И наименовао сам те за главног заповедника ових земаља и ових бораца за веру и војника и заповедио ти: буди им одан господар. Само, чувај се да те таштина не понесе па да кажеш: „Ја сам отворио и освојио ове делове Румелије“, него боље знај да земљу прво има Бог, а потом Пророк. А под заповедништвом Бога свемоћног и Пророка и његовог заступника она је дата теби.

Одбрани, I, стр. 187-189.

🔑 Евренос је један од првих предводника акинџија, нерегуларних пешадијских јединица које ратују за плен. Ферман из 1386. године сведочи о Муратовим настојањима да вође оваквих група, које су у почетку османске експанзије махом ратовале за свој рачун, интегрише у државни систем.

❓ Како је Мурат покушао да придобије Евренос-бегову верност и да га приволи на послушност?

I-5. Улога локалних/домаћих сарадника у ширењу османске власти на Балкану

Према предању [*rivayet iderlerki*], земље које држи Сосманоз¹³ Александеросов син падају на једренску страну реке Дунав [Туна]. Док се приближавамо Влашкој [Ефлак], с друге стране Дунава је Влашка, а с ове стране Сосманозова земља. А она заиста беше лепа и богата. Давала је меда и маслаца и оваца читавом свету. И све друге производе и добробити имала је више од других покрајина. А снажних утврђења у њој било је више од четрдесет.

[...]

Како је Али-паша¹⁴ стигао до тврђаве Провадије [Правади]

Прича се да је Али-паша, купивши војску, кренуо од Једрена не би ли стигао у Ајдос. Челник (субаша) Провадије, извесни Хусеин-бег, који је заправо био неверник, али је био чувен са своје великодушности, дочекао је пашу и пожелео му добродошлицу. Пружио му је све гостопримство. Паша тад пређе поток Камџи и стиже до тврђаве Ченек [Ченге]; ту законачи, а сутрадан се спусти недалеко од Провадије.

¹² Акча (аспра), ситан сребрни новац, у употреби углавном од XIV до XVII века.

¹³ Иван Шишман, бугарски владар (цар) од Трнова (1371-1395), син Ивана Александра (1331-1371).

¹⁴ Али-паша Чандарлизаде, син Халила Хајредина паше, био је, као и његов отац, војни судија, војни заповедник, а потом и велики везир, од 1389. па до смрти 1407. године. Био је изузетно вешт у управним, дипломатским и војним пословима, и служио је, редом, трима господарима: Мурату I, Бајазиту I и Сулејману.

Одабра хиљаду бораца да прате Јахши-бега, сина Темур-ташовог, и посла овог у Провадију с речима: „Иди и види да ли можеш да смислиш нешто да заузмеш Провадију.“ Тако Јахши-бег пође и стиже до Провадије. Утаборише се у близини. Била је зима. Падао је снег. Хусеин-бег се сажали на коње које је ваљало склонити од зиме, па их, не знајући зашто су поведени, смести у таш-хисар [тврђаву]. Чим су ушли у таш-хисар, они се ноћу тајно пробише у кулу, чиме освојише читаву тврђаву, и послаше паши неког Мурата да му пренесе добру вест. Сутрадан крену и сам паша, стиже у Провадију, дође у тврђаву и запоседе је, а муџезини запеваше молитве и службу Божју. А паша, пошто је наоружао и опремио тврђаву, дође и утабори се у Венчену [Вефчен, Вефђен]. Спазивши га како долази, људи из замка донеше му кључеве свог утврђења. Потом су му донесени и предати и кључеви Мадаре и Шумена. Тад паша уђе у шуменску тврђаву и ојача је.

Neşri, стр. 245-247

Писац ове османске хронике с почетка XVI века истиче заслуге османских освајача, а прелази преко њихових нагодби с локалним моћницима у источној Бугарској; па ипак, примери за њихову сарадњу лако се могу наћи и у овом извору.

Шта се догодило с хришћанским субашом у Провадији по доласку Османлија? На какав нас закључак наводи име „Хусеин-бег“?

Да ли је Хусеин-бег издајца или је жртва „преваре“? Да ли је он великодушан, подмитљив или осећајан (пошто се сажалио на коње)? Или све то у исто време?

Упореди оно што је учинио Али-паша и оно што је учинио Хусеин-бег. Ко је од њих двојице вештији политичар и ратник? Како личне особине историјских личности утичу на историјске догађаје?

► Сл. 1. Бајазит I пристиже у помоћ опкољеном Никополу уочи битке с крсташима (1396); османска минијатура (око 1584)

Lewis, стр. 292

Зашто су хришћани приказани у одеждама типичним за XVI век?

Пронађи још један предмет на овој минијатури који Османлије у XIV веку сасвим сигурно нису користиле.

Како је приказан султан, а како друге особе, на пример хришћани? Зашто су људске фигуре тако велике у односу на остатак пејзажа и грађевине?

I-6. Како се у XIV веку објашњавала победа Османлија над хришћанима

А. Григорије Палама (1354)

Неки од њих [Турака] ми приђоше, заподенуше разговор, а како би надокнадили слабост својих аргумената, образложише [наше] заточеништво тиме што је наша вера неутемељена.

Ови се безбожници, омражени од Бога и бешчасни, размећу тиме да су Ромеје¹⁵ победили зато што воле Бога; они не знају да се овај свет доле ваља у греху и да већим делом припада онима који своје ближње угњетавају оружјем; зато су, све до времена Константиновог, који је истински владао љубећи Бога, идолопоклоници држали готово читав свет, а чак и после њега, и то задуго, а други се од њих нису разликовали нимало, или тек врло мало.

Phillipidis-Braat, стр. 140-143

Григорије Палама (1296–1359; проглашен за свеца 1368) био је један од водећих православних теолога у XIV веку. Он је бранио исихазам и утемељио га теоријски, а био је и митрополит Солуна. Османлије су га затвориле 1354, па је годину дана провео у заточеништву, да би потом Срби платили откуп за њега. Овај исечак део је посланице коју је Григорије писао својој браћи по вери у Солуну, и у ком потврђује оданост својој вери.

Б. Ханс Шилтбергер (1396)

Неверници кажу да они хришћанске земље нису освојили зато што су моћни и мудри, нити зато што су одабрани и побожни, већ зато што међу хришћанима влада грех,

злоба и охолост. Зато је свемоћни Бог одредио њих да освоје хришћанске земље, и да освоје што више њих, јер хришћани своје законе нису ускладили с правом, ни са црквеним ни са световним, и јер они својим законима само желе зараду и корист, јер богати, са својим дворским обичајима, само тлаче сиромашне, не помажу им и не дају им ни иметак ни правду, а не поштују ни правила вере која им је спаситељ заоставио. Невоље и беду која их сналази наложио је сам Бог, зато што су неправедни и зли.

Schiltberger, стр. 133

Ханс Шилтбергер учествовао је у крсташком походу 1396. године и заробљен је у бици код Никопоља. Његове путописне белешке спадају међу најраније западњачке списе о Османлијама.

Упореди објашњења османских победа у текстовима I-3 и I-6, и њихов морални призив. Шта мислиш о логичко-теолошкој аргументацији на којој ови текстови почивају? Да ли би она могла бити релевантна и у наше доба?

I-7. Хришћани тимарници у Арваниду, албанској провинцији (1431/1432)

153 – Тимар који држи Петро, а који се женидбом ородио с писарем Јоргијем, па је тако тимар и добио. Под нашим [покојним?] султаном,¹⁶ од њега је [први?] јео¹⁷ Омер од Сарухана. Под нашим султаном,¹⁸ тимар је дат садашњем поседнику, који има и повељу нашег султана. Село Лагос, шест домаћинстава, једна удовица, [очекивани] приход: 531 [акча].

İnalçık 1987, стр. 59

¹⁵ Ово је име које су за себе и своју државу користили људи које ће историографија од XVI века надаље звати Византинцима односно Византијом.

¹⁶ Мехмедом I (1403-1421).

¹⁷ Овде у значењу „од њега је користи имао“.

¹⁸ Муратом II (1421-1451).

На почетку своје власти, Османлије су се трудиле да обезбеде подршку макар једног дела локалне властеле. Тако су угледније велможе постајале вазали, и понекад су чак морали да шаљу синове султану на двор као таоце (то је, на пример, био случај са знаменитим Скендербегом, чије је право име било Ђурађ Кастриот и који је био син Ђона Кастриота, велможе из средње Албаније). С друге стране, Османлије су хришћанима нижег племства додељивале мање тимаре, што видимо и из овог пописа. Касније, када се османска власт учврстила, тимаре су добијали само муслимани.

У овом тексту хришћанин постаје поседник тимара првобитно додељеног муслиману. Како то објашњаваш? Који се други вид сарадње наводи у овом тексту?

I-8. Српски деспот као османски вазал (1432)

После града Крушевца, прешао сам скелом реку Мораву и ушао у земљу деспота Рашке или Србије. Оно што се налази на другој страни реке јесте турско, а оно што се налази с ове стране реке припада поменутом деспоту, који за то плаћа данак од 50.000 златника [дуката] годишње. [...]

стигао сам у град звани Никодем [Некудим], варошицу која подсећа на село, смештену у веома леп и плодан предео. А поменути деспот Рашке¹⁹ живи у овом граду зато што он има тако добар положај међу шумама и рекама, па је погодан за лов и лов са соколовима. Владара смо затекли на пољу, како иде на реку да лови са соколовима, заједно с његова три сина и педесетак коњаника, као и с једним Турчином,

који је, у име Великог Турчина, дошао да га замоли да пошаље сина и своје људе у војску, какав је био обичај. Наиме, он је, поред данка који плаћа, био дужан да, на Турчинов захтев, пошаље другог сина и хиљаду или осамсто коњаника. Осим тога, он му је дао и једну ћерку за жену,²⁰ али упркос томе и даље страхује да ће му земља бити одузета. Чуо сам да су неки људи ово напоменули Турчину, а да је он одвратио да на овај начин добија више коњаника него да сам држи ту земљу у својим рукама, јер тада би морао да је дели поданицима, а онда њему не би остало ништа.

De la Broquiere, стр. 129, 131

Бертрандон де ла Брокјер био је племић из Бургоње који је пропутовао источну Европу и Блиски исток. Србија је током скоро читавог периода 1389–1459 била вазална држава Османског царства.

Како су Османлије обезбедиле себи лојалност српског вазала? Какве су предности обе стране имале од таквог договора?

I-9. Како је пало Ново Брдо (1455)

Одатле је цар²¹ кренуо и опсео један град који зову Ново Брдо, односно Сребрна и Златна планина, и заузео га је, али помоћу договора по којем је становницима обећао да ће их оставити на њиховим имањима и да им младе жене и ситну чељад неће одводити. А кад се град покорио, цар је наредио да се затворе капије и да се оставе отворена само једна врата. Када су Турци дошли у варош, наредили су свим

¹⁹ Ђурађ Бранковић, српски деспот 1427-1456. У Смедереву, новој српској престоници, изградио је тврђаву на Дунаву, и у веома тешким приликама покушао да одржи равнотежу између две суседне велесиле, краљевине Угарске и Османског царства.

²⁰ Ђурђева ћерка Мара постала је једна од жена Мурата II (1421-1451).

²¹ Мехмед II (1444-1446; 1451-1481).

домаћинима да сваки са својом породицом, с мушком и женском чељади, изиђе кроз врата вароши на ров, остављајући све своје благо у кућама. И то су ишли један за другим. А цар је, стојећи пред вратима, бирао мушку чељад на једну страну, а женску чељад на другу страну, а мушкарце исто тако на ров на трећу страну, а жене на четврту страну, па је наредио да се посеку сви они људи који су били међу њима најистакнутији. А остале је наредио да пусте у град и никоме није било забрањено да буде на своме имању. Младића које је изабрао било је на броју триста двадесет, а женске чељади најизабраније седам стотина и четири. Женске главе је све раздао међу поданике а младиће је узео себи за јаничаре, а послао их је у Анадолију, преко мора, тамо где их чувају. И ја сам исто тако био тамо у томе граду Новом Брду, ја који сам ово писао, а био сам узет са двојицом браће своје.

Михаиловић, стр. 132-133

 Константин Михаиловић, рођен око 1435. код Новог Брда, на Косову, заточен је и, заједно с другим српским дечацима, одведен у Малу Азију. Потом је служио као јаничар и постао заповедник. Касније је побегао у Пољску, где је служио на краљевом двору, и умро после 1501. Његови мемоари, писани између 1497. и 1501, први пут су објављени у Прагу 1565. године под насловом *Јаничарева успомена или Турска хроника*.

 Шта мислиш, колико је поуздан био договор између Мехмеда II и становника Новог Брда? Да ли су ови имали икакву другу могућност? Каква је била судбина приповедача овог текста? Каква су његова осећања док описује ове догађаје?

► **Сл. 2. Османска војска побеђује код Мохача (1526); османска минијатура (око 1588)**

Lewis, стр. 285

 Како су приказани Угри? Пронађи султана Сулејмана I. Упореди овај приказ са султаном на сл. 1. Како су наоружани јаничари?

I-10. Турска разарања у Словенији, писмо хабзбуршког намесника у Крањској (1491)

У читавом свом животу нисам видео толико страха у овој земљи. Докле год ми поглед сеже, и докле год могу да пошаљем слуге а да их ипак видим да се враћају, сви

ми причају да су [Турци] у читавом крају изнад Шмарне горе: у Турјаку, Чушперку, Добрепољу, Надлишеку, Карнеку, Жужемберку, Сухој крајини, Рибници, Кочевју. У тим су крајевима спалили све и несумњиво повели и становнике и стоку. [...] Несретници су таман били покупили летину и спремали се за вршидбу. Жито, сено и слама, све је толико спаљено да [...] људи сад немају шта да једу.

Што се пак других Турака тиче, они су се с највећим делом војске утаборили код Беле цркве. Тим паљењем и пљачком они чине такву штету да је туга да се о томе уопште и пише. Шентјернеј, Хмељник, Ново Место, Прежек, Костањевица, Оточец, Мехово, сви су ти крајеви спаљени и опустошени. [...] Читава земља, од најзабитијих крајева до Љубљане, спаљена је и опустошена. Очекујемо их овде свакога часа. Нека их Бог у својој милости одврати од нас!

Gestrin, Kos, Melik, стр. 51-52

❓ Које су директне, а које индиректне последице османског харања по Словенији? Које су биле штетније?

► Сл. 3. Заробљени становници Београда (1521)

Самарџић, стр. 128-129

❓ Да ли слика одражава како су се заробљеници осећали? Опиши укратко ситуацију приказану на слици. Упореди свој текст са текстом I-11.

I-11. Хришћани заробљени у Босни (1530)

Прије свега, Доња је Босна врло брдовита, има на све стране велике шуме, и, изузев мало мјеста, слабо је, особито на граници, обрађена, због тога што је Хрвати и други често плијене. Док је још била у хришћанским рукама, нису власти дозвољавале да се обрађује та земља. Али откад су Турци освојили Јајце, почео је велики дио помануте Доње Босне, који је дуго лежао необрађен, да се поновно обрађује.

[...]

Те исте вечери дођоше и Турци, неколико часова послје нас, у исто село Крушчицу [у средњој Босни] гдје смо ми коначили, водећи око двадесет сиротих и биједних хришћана, дјеце, дјечака и дјевојчица, које су отприлике прије шест до седам дана ухватили. Ноћу, прије нашег одласка, предали су их Усрефбегу, паши од Врхбосне²² (колико је отпало на њега). Ах, сирото и биједно вавилонско ропство! [...] Ах, колико смо их пута гледали како и пред нама стоје са скрштеним рукама, уздишући и на небо погледајући, не смијући с нама говорити. Али кад би се покоји од њих нашао с нама насамо, говорио је: „Ах, колико смо жељно очекивали да нас Христовом помоћи ослободите! Хтјели бисмо радо да се од овог тиранства преселимо у вашу земљу. Али сад смо изгубили наду, јер видимо да се и ви морате поклонити турском цару и да к њему идете сада да тражите мир.“ Одговарајући им, сажалевасмо их много и тјешисмо бољом судбином и надом. Дао Бог да сви они, чија срца не могу ганути насиља Турака, виде то! Тада би доиста имали са-

²² Врхбосна је средњовековни град на месту данашњег Сарајева.

жаљења са људима које ми држимо за праве хришћане, а који, и поред неописивих невоља и великих насиља, остадоше постојани у спасоносној хришћанској вери.

Курипешић, стр. 17-23

Као преводилац хабзбуршког посланика, Бенедикт Курипешић пропутовао је Босну и друге крајеве Османског царства на путу до Цариграда.

Ив. Пад Цариграда – освајање Истанбула (1453)

И-12. Пад Цариграда, византијско виђење: Георгије Сфранцес

Четвртог априла исте те године [1453] султан се вратио и опколио град с копна и с мора свим могућим направама и лукавствима. С мора је опсео свих 18 миља града са 400 малих и великих пловила, а с копна са 200.000 људи. Иако наш град јесте велик, у нашој одбрани нашло се тачно 4.773 Грка и једва двеста странаца.

[...] У уторак 29. маја [1453. године], раном зором, султан је заузео наш град; том приликом мој покојни господар и цар, Константин,²³ био је убијен.

[...] Ја сам заточен и пропатио сам сва зла ропства. Коначно сам откупљен 1. септембра 6962. [1453], па сам кренуо ка Мистри.²⁴ Моја жена и деца прешла су у власништво неких старијих Турака, и они се према њима нису зло опходили. Потом су продати султановом мирахору,²⁵ који је стекао велико богатство продајом многих других лепих племкиња.

[...] Можда би неко желео да зна како се цар спремао пре опсаде, док је султан прикупљао снаге, и какву смо помоћ примили од хришћана са стране.

Други нам хришћани никакву помоћ нису послали. [...]

Цар је из нужде пристао на то да се папино

Какве су биле економске последице османског освајања Доње Босне? Упореди овај извештај с извештајем о пустошењу Словеније. Зашто међу њима постоји толика разлика?

име помиње и у нашој служби, пошто смо се надали некаквој помоћи [...] Шест месеци касније, из Рима смо примили исто онолико помоћи колико и од султана из Каира.

Sphrantzes, стр. 69-72

Георгије Сфранцес био је позновизантијски достојанственик и једно време највиши службеник, чувар државног печата. Пошто је ослобођен, замонашио се и написао хронику која представља једно од најважнијих сведочанстава о паду Цариграда. Желећи да оправда политичке потезе Византије, Сфранцес кривицу сваљује на католике, који нису помогли Византији, а не узима у обзир то што је, по склапању црквене уније у Фиренци 1439, папа успео да покрене неколико крсташких похода против Османлија; с друге стране, међутим, тачно је и да су после тешких пораза код Варне (1444) и на Косову (1448) сви покушаји да се Османлије протерају из Европе а да се Византија спасе постали беспредметни, као и да су Византинци у време завршног напада Османлија на Цариград добили тек незнатну помоћ.

Какву су судбину дочекали Византинци који су преживели пад Цариграда? Да ли су с падом у ропство укинуте све повластице племића и богаташа? Шта мислиш, да ли је Цариград могао да се спасе османске инвазије да је византијски цар водио другачију политику?

²³ Константин XI Палеолог, последњи византијски цар (1449-1453)

²⁴ Мистра је била главни град византијске кнежевине Мореје (Пелопонез), коју су Османлије заузеле 1460. године.

²⁵ Османски великодостојник, управник царских штала.

I-13. Поновно насељавање Истанбула под Мехмедом II

Ови што пристигоше добише одмах куће. Истанбул поче да цвета. Потом тим људима наметнуше да плаћају мукату.²⁶ А њима то тешко паде. Рекоше: „Протерали сте нас из нашег дома [*mülk*, с нашег имања]. Зар сте нас довели овамо да плаћамо кирију за куће неверних?“ Неки побегоше, остављајући за собом жене и децу. Султан Мехмед имао је роба Шахина, којег је наследио од свог оца и који је некада био везир. И он рече: „О величанствени царе, твоји су преци толике земље освојили, и никад нису наметали мукату. Добро би било да ни ти то не чиниш.“ Султан прими те речи к срцу, па издаде указ да онај ко добије кућу може и да је задржи у власништву. И дадоше људима повеље да су куће одсад њихово власништво. И град још једном поче да цвета. Људи почеше да зидају џамије, конаке и куће. Град поче да се развија. А потом је султан имао везира који је био неверников син. Он се веома зближио са султаном. Стари неверници Истанбула били су пријатељи везировог оца. Они му дођоше и рекоше: „Шта то чиниш? Ови Турци поново су донели благостање у град. А где је твоја смелост? Заузели су земљу која је припадала твом оцу и нама. Држе је и користе на наше очи. А ти си сада султанов дружбеник. Учини нешто

да ови људи престану да поправљају град. Град треба да буде у нашим рукама као што је био и раније.“ Везир на то рече: „Онда ћемо опет увести мукату. Нека ови људи престану да граде себи куће. Нека град остане рушевина. Нека буде у рукама наших људи.“ И овај везир тако преокрену султаново срце. И муката поново беше уведена. Једном од ових завереника неверника беше додељен лажни муслиман за дружбеника. И он је бележио све што би овај завереник неверник рекао.

Питање: Ко је био тај везир?

Одговор: То је био Мехмед-паша Грк.²⁷ Потом га је султан дао удавити као псето.

Aşikpaşa-zâde, стр. 193

Кад је освојен Цариград, 1453. године, Мехмед II покушао је да га обнови како би имао главни град какав његово царство заслужује. Његовим урбанистичким планом били су предвиђени палата Топкапи (Топкапи сарај), неколико џамија и разна друга јавна здања. Но, најважније је било да се људи поново привуку у град. У те сврхе, Мехмед II прибегао је принудном насељавању људи из других градова с освојених територија, али је позвао и људе из читавог царства вољне да се настане у Истанбулу. У Ашик-пашиној хроници описани су неки сукоби до којих је то довело, а описано је и незадовољство турског племства тиме што су и неки султанови поданици, махом хришћани који су примили ислам, добили знатне повластице.

Iг. Становништво и вера

I-14. Присилно насељавање (*sürgun*) Балкана становништвом из Мале Азије (пред крај XIV века)

Према предању, у покрајини Сарухан²⁸ постојала су номадска домаћинства [*göçer*

evler] која су зиму проводила у равници Менемен. А у тим крајевима султан је имао монопол на со. А они тај монопол нису поштовали. Глас о томе стиже и до султана. Бајазит-хан²⁹ тада позва свог сина Ертугрула и рече му да сва номадска домаћинства

²⁶ Начелно, муката [*mukataa*] је порез на земљиште, али у овом конкретном случају то значи да су ти досељеници морали да плаћају кирију за куће у које су се уселили.

²⁷ Мехмед-паша Грк био је велики везир 1467-1470. Рум је турска реч за Грк.

²⁸ Покрајина на западу Мале Азије. Током XIV века Сарухан је био независни турски емират, који је Османском царству припојен 1390, у почетку Бајазитове владавине.

²⁹ Бајазит I Муња (1389-1402).

у Менеменској равници стави под јаку контролу и да његове слуге [*kul, kullar*] отпрате све номаде до равнице код Филибеа [Пловдива]. Ертугрул учини онако како му је отац заповедио, посла оне номаде, све до једног, на Филибе; слуге их отпратише донде и натераше да се настане око Филибеа. Данас земљу око Филибеа углавном они и настањују.

Непрџ, стр. 339

❓ Да ли су турски номади с Менемена могли слободно да одлуче да ли ће се преселити на Балкан или неће? Шта мислиш, које је последице османско освајање имало по турско становништво Анадолије?

I-15. Шта су Османлије обећале босанским сељацима: писмо краља Стјепана Томашевића (1461–1463) папи Пију II

Турци су изградили више утврђења у мојој краљевини и веома су уљудни према народу са села. Обећавају слободу сваком сељаку који прими ислам. А прост сељачки ум не може да прозре такво лукавство и верује да ће та слобода трајати довека.

Андрић, стр. 15

I-16. Јоасаф, православни епископ видински, о присилном и добровољном примању ислама (XV век)

О срамоте! Многи су прешли срамној вери Мохамедовој: неки из страха, неки смекшани ласкањем или придобијени материјалном коришћу, а неки, опет, пређоше непријатељу од лудости, опчињени његовом образованошћу и оштроумношћу.

Булгарска, стр. 206

I-17. Како је један кадија забележио случај дечака без оца који прима ислам (1636)

Зимија³⁰ Тотодори, дечак од десет година из села Орта Кој у срезу Левкоше рече: Сад сам оставио за собом лажну веру а почашћен сам исламом. И узео име Мустафа.

Jennings 1993, стр. 139

У начелу, људи се пописују према свом и очевом имену („Х син Y-ов“). То што се у Тотодоријевом случају не помиње очево име вероватно значи да је он био ванбрачно дете.

I-18. Молба једног младића да пређе у ислам (1712)

Твоја висости, мој велики и милостиви царе, здрав био!

Ја, твој роб, сиромашан сам човек из околине Рушчука. У свом родном месту осетих жељу да postanем муслиман, и зато се теби обраћам. Молим те за част да у твојем присуству примим исламску веру. Буди тако добар и дај ми преобуку и нешто од чега ћу живети. Понизно те молим за такву заповест. Заповест је у мојој твојој висости, мој светли царе. Твој роб Абдулах

Osmanski, стр. 160

Наведи шта су могли бити мотиви за примање ислама у Османском царству; погледај и текстове III-13 и IV-31. Да ли су сличности између ових двеју вера можда олакшале примање ислама? Повежи ово с историјским извором у ком се пад под османску власт објашњава божјом казном за хришћане (I-6): да ли је можда осећај кривице и страх од божје казне био мотив за примање ислама? Какве је последице ширење Османског царства имало по етничку и верску структуру југоисточне Европе?

³⁰ Хришћански или јеврејски поданик.